

KATARZYNA KOLENDO-KORCZAK <https://orcid.org/0000-0002-8523-576X>

Instytut Sztuki, Polska Akademia Nauk
katarzyna.kolendo@ispan.pl

Dokumentacja rysunkowa sarkofagów królewskich z katedry na Wawelu ze zbiorów Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego i jej wykorzystanie podczas prac konserwatorskich

ABSTRACT

Pictorial documentation of the Royal Sarcophagi from the Wawel Cathedral in the Jagiellonian University Museum Collection and its use during conservation work

In the 1870s, during renovation works in the crypts under the Wawel Cathedral, which were carried out in order to adapt them for visitors, a detailed inventory was created of the sarcophagi from the Royal Tombs. This documentation, which is now stored in the collections of the Jagiellonian University Museum, was initiated by Prof. Józef Łepkowski, a researcher of exceptional merit in the inventory and documentation of historical objects. Pencil drawings, watercolors and pencil frottages were made by Kraków painters and students of the School of Fine Arts. Each of the renovated coffins was meticulously documented in every detail and it also includes reproductions and frottages of memorial plaques.

These materials constitute an invaluable base, both as an iconographic source for the art historian and for the conservator during conservation activities. They were used during the recent restoration and conservation of the metal royal sarcophagi carried out by the monument conservation workshop of Agnieszka and Tomasz Trzos. Analysis of the preserved iconographic sources collected by an art historian and of the material research performed by restorers permitted not only the reconstruction of the original color scheme of the royal sarcophagi, but also allowed the restoration of Sigismund II Augustus' coffin to its primary form. The effects of this conservation work attest to the crucial role of a meticulously prepared documentation.

Keywords: tin sarcophagi, Wawel Cathedral, documentation, conservation, Józef Łepkowski

Słowa kluczowe: sarkofagi cynowe, katedra na Wawelu, dokumentacja, konserwacja, Józef Łepkowski

Krypta katedry wawelskiej mieszcząca królewskie szczątki budziła zawsze duże zainteresowanie ze względu na wyjątkową rangę historyczną. Już w opisach pogrzebów królewskich – zarówno rękopiśmiennych, jak i drukowanych – pojawiały się wzmianki o bogato zdobionych metalowych trumnach monarszych¹. Po utracie niepodległości znaczenie królewskiej nekropolii wynikało również z pobudek patriotycznych. Jako pierwszy w 1791 roku eksplorował królewskie sarkofagi Tadeusz Czacki, większość wydobytych z trumien przedmiotów trafiła po jego śmierci do rąk Izabeli Czartoryskiej, stanowiły one trzon kolekcji narodowych pamiątek umieszczonych w puławskiej Świątyni Sybilli².

W 1814 roku miało miejsce porządkowanie krypt katedry wawelskiej zainicjowane przez kapitułę krakowską. Przy tej okazji krakowski malarz Michał Stachowicz wykonał rysunki inwentaryzacyjne 19 sarkofagów i trumien monarszych oraz członków rodzin królewskich. W 1818 roku kopie prac zamówił u malarza ksiądz Sebastian Sierakowski. Stanowiły one podstawę rycin wykonanych przez Fryderyka Krzysztofa Dietricha wydanych w albumie *Monumenta Regum Poloniae Cracoviensia*, którego kolejne zeszyty ukazywały się w latach 1822–1827³. W 1840 roku z funduszy przekazanych przez cesarza Ferdynanda I naprawiono najbardziej zniszczone metalowe sarkofagi królewskie.

Najszerzej zakrojone prace w kryptach katedry wawelskiej rozpoczęto w 1873 roku i zasadniczo ukończono do 1875 roku⁴. Były one związane z planowanym udostępnieniem krypty dla zwiedzających; obejmowały zarówno uporządkowanie, jak i naprawy najgorzej zachowanych sarkofagów. W 1868 roku, czyli przed rozpoczęciem kompleksowych robót w kryptach, naprawie poddano mocno zniszczony sarkofag Zygmunta Augusta. Prace były prowadzone przez krakowskich rzemieślników – brązownika Antoniego Hutlaura i Rudolfa Glixellego⁵; naprawiali oni również kolejne sarkofagi.

Działania w katedrze były prowadzone pod kierunkiem prof. Józefa Łepkowskiego. Z jego inicjatywy sporządzono bardzo szczegółową dokumentację przechowywaną obecnie w Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Obejmowała ona sarkofagi: Barbary Zapolyi⁶, Zygmunta Augusta⁷, Anny Jagiellonki⁸, Zygmunta III⁹ i jego dwóch

¹ M. Rożek, *Groby królewskie w Krakowie*, Kraków 1977.

² Z. Żygulski (jun.), *Pamiętki wawelskie w zbiorach puławskich*, „Studia do Dziejów Wawelu” 1960, t. 2, s. 380.

³ Z. Michalczyk, *Szkiełnik Michała Stachowicza oraz nieznane materiały dotyczące Gabinetu Historycznego Jana Pawła Woronicza i „Monumenta Regum Poloniae Cracoviensia”*, „Studia Waweliana” 2009, t. 14, s. 105–130.

⁴ A. Witko, *Nowe urządzenie krypt na Wawelu w latach siedemdziesiątych XIX wieku*, „Studia Waweliana” 1992, t. 1, s. 97–108.

⁵ Świadectwem tego była włożona do trumny tabliczka z informacją o reperacji odnaleziona podczas prac w 1929 roku; T. Kruszyński, *Sarkofag Zygmunta Augusta w grobach królewskich na Wawelu*, „Kurier Literacko-Naukowy” 1931, nr 50, s. 1–2; A. Witko, *op. cit.*, s. 98.

⁶ Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Teki Łepkowskiego, 1650/II 1, 1650/II 2 frotaż z napisu, 1650/II 3 przerys napisu, 1651/II – fotografia Ignacego Kriegera po 1873 roku, 1652/II rysunek wg M. Stachowicza, 1814 – opis na rys.: „trumna Barbary Zapolskiej”, kalka z rysunku Stachowicza 1814; 2961/II (2962/II 2, 2963/II 3) protokół otwarcia trumny.

⁷ *Ibidem*, 1664/II/1–4, akwarele sygn. A. Stopa 1875.

⁸ *Ibidem*, 1663/II odcisk napisu; 2959/II (2960/II) – protokół z otwarcia trumny; 1660/II 1–5, akwarele.

⁹ *Ibidem*, 1623/II 1–5, akwarele; 1624/II napis; 1652/II rycina; 2972/II – rys. ołówkiem.

żon – Anny¹⁰ i Konstancji¹¹ Habsburżanek, syna Zygmunta III i Konstancji – Aleksandra Karola¹², Władysława IV¹³, Cecylii Renaty¹⁴, Marii Ludwiki¹⁵, Augusta II¹⁶ oraz dziecięce: Anny Marii¹⁷ – córki Zygmunta III i Anny Habsburżanki, dzieci Władysława IV i Cecylii Renaty: Zygmunta Kazimierza¹⁸ i Marii Anny Izabeli¹⁹, a także syna Jana Kazimierza i Marii Ludwiki – Jana Zygmunta²⁰. Nieco później, bo w 1877 roku, wykonano szczegółową dokumentację rysunkową oraz fotograficzną sarkofagu Stefana Batorego, odnalezionego już po zakończeniu większości prac w lipcu 1877 roku²¹ i wówczas poddanego naprawom²².

Zespół zawiera zarówno rysunki inwentaryzacyjne wykonane ołówkiem i akwarelą – dokumentujące zachowaną polichromię, jak i przerysy tablic inskrypcyjnych. Interesujące są ołówkowe frotaze inskrypcji oraz dekoracji rytowanej z sarkofagów wawozskich (Zygmunta III, Konstancji Habsburżanki i Aleksandra Karola) – opatrzone numerami i uzupełnione rzutem sarkofagu z ponumerowanymi ścianami, co umożliwiałoby jednoznaczną identyfikację udokumentowanych elementów²³. Jedynie w wypadku złego stanu zachowania dekoracji rytowanej na wieku trumny Aleksandra Karola z przyczyn technicznych wykonano przerys.

Prowadzone prace miały na celu nową aranżację krypty; część sarkofagów została przeniesiona dla lepszej ekspozycji z pierwotnej lokalizacji²⁴, w dokumentacji znajduje się również plan krypty sygnowany przez prowadzącego prace budowlane architekta Teofila Żebrowskiego²⁵ oraz szkic rozmieszczenia sarkofagów w przebudowanej krypcie²⁶. Pośród rysunków dokumentujących sarkofagi Anny Jagiellonki, Anny Habsburżanki i Aleksandra Karola Wazy znajdują się szkice ołówkiem, ukazujące kartusze

¹⁰ *Ibidem*, 1648/II 1–7, akwarele sygn. Saturnin Świerzyński, Konstanty Niemczykiewicz, Ludwik Łepkowski; 2951/II, 2952/II, 2953/II, protokół otwarcia trumny.

¹¹ *Ibidem*, 2971/II, rys. ołówkiem tarcza herbowa; 1656/II 1–6 – akwarele; 2954/II (2955/II; 2956/II) protokół z otwarcia trumny.

¹² *Ibidem*, 1654/II 1–5, akwarele; 2970/II tarcza herbowa rys. z adnotacją do wyszyc na oponach.

¹³ *Ibidem*, 1627/II 1–5, akwarele, sygn. Antoni Stopa, 1875; 1693/II frotaż ołówkowy napisu.

¹⁴ *Ibidem*, 1646/II 1–11, rysunki i akwarele, część sygn. Stanisław Tondos i Ludwik Łepkowski.

¹⁵ *Ibidem*, 1636/II 1, frotaż ołówkowy napisu; 1636/II 2–3 akwarele.

¹⁶ *Ibidem*, 1644/II 1–2, akwarela sygn. Ludwik Łepkowski; 1645/II rysunek tuszem.

¹⁷ *Ibidem*, 1643/II, akwarela.

¹⁸ *Ibidem*, 1635/II, 1–3, przerys napisu i akwarela.

¹⁹ *Ibidem*, 1701/II, akwarela, 1700/II frotaż ołówkowy napisu.

²⁰ *Ibidem*, 1699/II, akwarela; 1698/II przerys napisu, sygn. L. Łepkowski.

²¹ K. Kolendo-Korczak, *Sarkofag Stefana Batorego i jego wzory graficzne, czyli „Res gestae regi Stephani”*, „Biuletyn Historii Sztuki” 2013, t. LXXV, nr 4, s. 641 – tam dalsza literatura.

²² Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Teki Łepkowskiego, 1613/II, 1614/II (protokół), 1616/II, 1617/II, 1618/II, 1619/II, 1620/II, 1621/II, akwarele część sygn. Ludwik Łepkowski 1877 oraz 1669/II – 1, 5, 6, 9 fotografie Walery Rzewuski.

²³ Frotaze ołówkowe rytów: *ibidem*, 1622/II 1 – sarkofag Zygmunta III; 1657/II 1–7 – sarkofag Konstancji Habsburżanki; 1655/II 1–7 – sarkofag Aleksandra Karola.

²⁴ *Plan grobów królewskich na Wawelu*, druk, drukarnia Czasu, Kraków 1876; egzemplarz w Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Teki Łepkowskiego, 2948/II.

²⁵ *Ibidem*, 2950/II.

²⁶ *Ibidem*, 2738/II.

herbowe z adnotacją „do wyszyć na opony trumien”²⁷. Być może planowano dodatkową dekorację ścian krypty dekoracyjnymi tkaninami z haftem o motywach heraldycznych²⁸. W dokumentacji sarkofagu Barbary Zapolyi znajduje się sygnowany przez Jana Matejkę szkic czepca wykonany podczas eksploracji trumny królowej²⁹, będący kolejnym dowodem kostiumologicznych zainteresowań malarza. Zespół ten obejmuje również protokoły otwarcia niektórych, pomieszczonych w sarkofagach, wewnętrznych trumien oraz odbioru sarkofagów po wykonanej naprawie, w których skrótowo opisano zakres wykonanych prac³⁰. Zachowane w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego protokoły dotyczą sarkofagów i trumien: Barbary Zapolyi i jej córki Anny³¹, Anny Jagiellonki³², Anny Habsburżanki³³ oraz Konstancji Habsburżanki³⁴. Protokoły sporządzano w trzech egzemplarzach, z których jeden umieszczano w ocynkowanej tubie i wkładano do trumny. Podczas prac konserwatorskich odnaleziono egzemplarze takich protokołów w trumnie Barbary Zapolyi oraz Zygmunta III (którego kopii nie ma w dokumentach Józefa Łepkowskiego)³⁵.

Rysunki piórką i akwarelą wykonane podczas remontu i adaptacji krypty z inicjatywy Józefa Łepkowskiego niezwykle starannie oddają wszystkie szczegóły. Zdecydowaną większość rysunków wykonano po przeprowadzeniu napraw sarkofagów. Do wyjątków należą bardzo interesująca akwarela ukazująca kryptę z sarkofagami pod Kaplicą Zygmuntowską, wykonana przed pracami restauracyjnymi z lat 1874–1875 (il. 1), a także rysunek trumny Anny Habsburżanki – oba opatrzone adnotacją o wykonaniu ich „przed restauracją”³⁶.

Niezwykłą staranność wykonania i prawdziwie dokumentacyjny charakter rysunków powstałych podczas renowacji krypt wawelskich ukazuje porównanie ich z pracami Michała Stachowicza. Zrealizowano je na podstawie wykonanych w 1814 roku *in situ* szkiców – zarówno rysunki, jak i rytowane na ich podstawie plansze do *Monumenta Regum Poloniae Cracoviensis* są obciążone licznymi błędami³⁷. Ustawienie sarkofagów w ciasnej krypcie, często tuż przy ścianie, oraz złe oświetlenie uniemożliwiało Stachowiczowi dokładne obejrzenie całości obiektów. Przykładowo personifikacje Wzroku i Słuchu z sarkofagu Zygmunta Augusta zostały ukazane w zupełnie innym ujęciu niż w rzeczywistości,

²⁷ *Ibidem*, 2977/II (trumna Anny Jagiellonki); 2968/II, 2978/II, 2980/II sygn. L. Łepkowski (trumna Anny Habsburżanki); 2970/II (trumna Aleksandra Karola).

²⁸ M. Michałowska, *Słownik terminologiczny włókiennictwa*, Warszawa 1995, s. 243 (s.v. opona).

²⁹ Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Teki Łepkowskiego, 1653/II 1–2, rysunki czepca z trumny Barbary Zapolyi, sygn. Jan Matejko 15 V 1874.

³⁰ B. Lewińska, „Teki Józefa Łepkowskiego” w *zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego*, „Opuscula Musealia” 1996, z. 8, s. 56–59.

³¹ Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Teki Łepkowskiego, 2961/II, (2962/II 2, 2963/II 3 – dwie kopie).

³² *Ibidem*, 2959/II, (2960/II – kopia).

³³ *Ibidem*, 2951/II – brudnopis (2952/II; 2953/II – dwie kopie).

³⁴ *Ibidem*, 2954/II – protokół (2955/II; 2956/II – dwie kopie).

³⁵ Oryginały protokołów po konserwacji zostały przekazane do Muzeum Katedralnego.

³⁶ Muzeum UJ, Teki Łepkowskiego, 1648/II 5.

³⁷ Biblioteka Jagiellońska, nr inw. I.R. 1181; *Katalog rysunków architektonicznych ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej*, oprac. P. Hordyński, Warszawa 1989, s. 90, poz. 396; *Monumenta Regum Poloniae Cracoviensis* 1822, z. 2, tab. 3.

II. 1. Krypta pod Kaplicą Zygmuntową przed pracami z lat 1874–1875, Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Teki Łepkowskiego, 1649-II

personifikacja Duszy Nieśmiertelnej błędnie została podpisana jako Tactus, na drugim zaś krótszym boku malarz przedstawił kartusz z pustym polem inskrypcyjnym, zamiast personifikacji Dotyku. W rzeczywistości podpisy umieszczono w obrębie przedstawień, a nie jak u Stachowicza ponad nimi. Jeden dłuższy i jeden krótszy bok praktycznie pozostawały niedostępne, stąd malarz wykonał przedstawienia, których tematyka nawiązywała do tej z widocznych boków (il. 2 i 3).

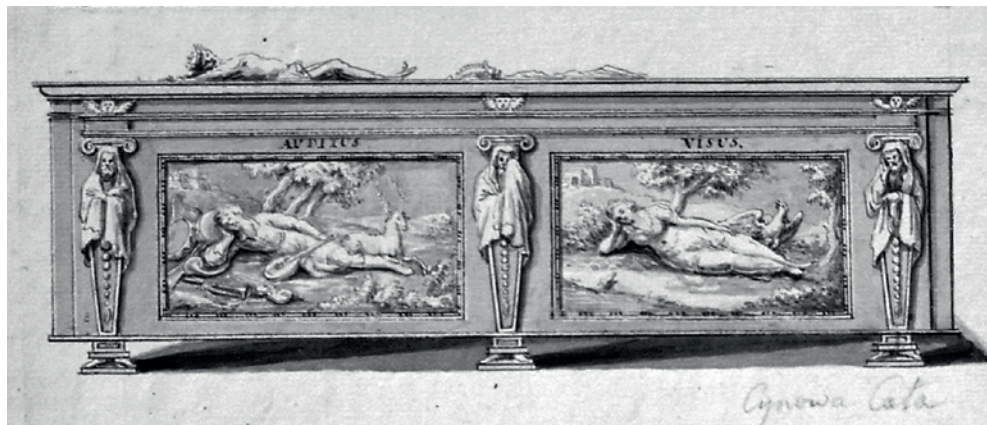
Rysunki dokumentacyjne zostały wykonane przez krakowskich malarzy: Ludwika Łepkowskiego – brata Józefa, Saturnina Świerzyńskiego³⁸ oraz uczniów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych: Stanisława Tondosa, Konstantego Niemczykiewicza³⁹ i Antoniego Stopę⁴⁰. Sygnowali oni część zachowanej dokumentacji. Szczególnie istotny jest

³⁸ A. Janczyk, *Saturnina Świerzyńskiego wnętrza katedry wawelskiej*, „Studia Waweliana” 2000–2001, nr 9–10, s. 221–229.

³⁹ *Niemczykiewicz Konstanty Wojciech* [w:] *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.)*, red. K. Mikocka-Rachubowa, M. Biernacka, Warszawa 1993, t. VI, s. 59–60.

⁴⁰ W.A. Wójcik, *Stopa Antoni* [w:] *Polski słownik biograficzny*, Warszawa 2006, t. 44, s. 110–111; J. Mydlarz, *Antoni Stopa – makowski artysta*, „Rocznik Babiogórski” 2012, t. 13, s. 61–76.

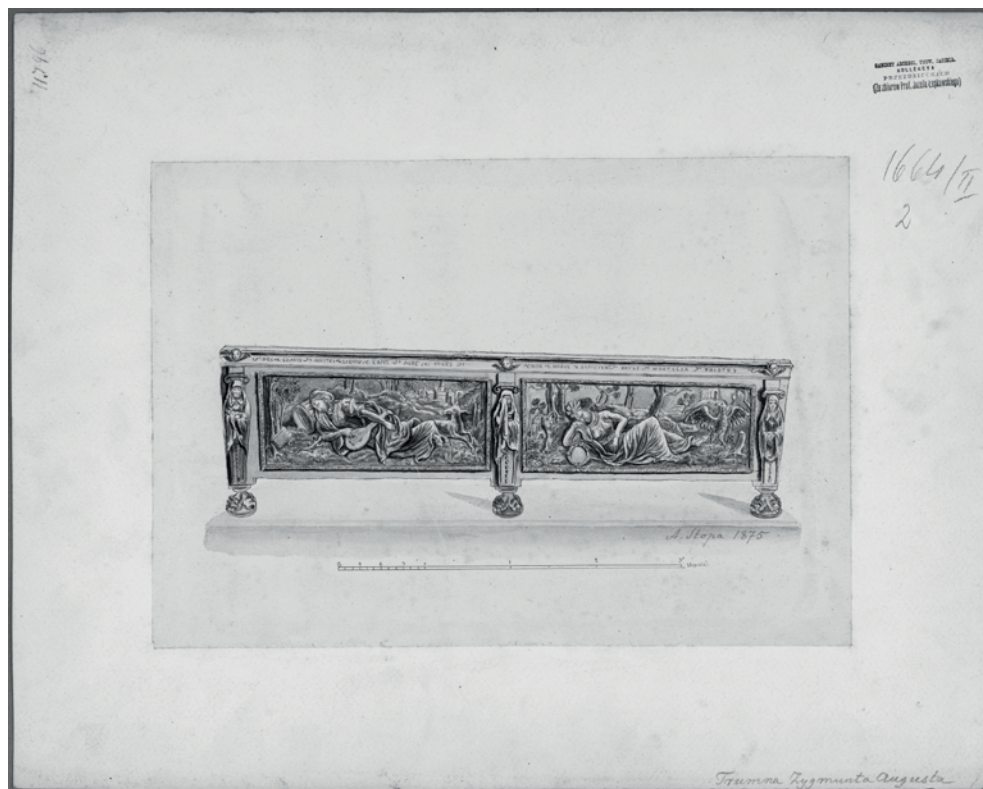
II. 2. Sarkofag Zygmunta Augusta, personifikacje Wzroku i Słuchu, rysunek Antoniego Stopy, 1875, Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Teki Łepkowskiego, 1664-II-2

udział Ludwika Łepkowskiego, który położył ogromne zasługi w dziedzinie inwentaryzacji i dokumentacji rysunkowej zabytków; zajmował się również ich restauracją. Jego dorobek w większości wiąże się ze studiami zabytkoznawczymi oraz pracami inwentaryzacyjnymi i restauracyjnymi, często we współpracy z Józefem Łepkowskim. Współpracował m.in. z Aleksandrem Przeździeckim i Edwardem Rastawieckim przy *Wzorach sztuki średniowiecznej...*, jest też twórcą albumu *Skarbiec katedralny na Wawelu* (1882)⁴¹.

Najsilniej uszkodzone fragmenty dekoracji sarkofagów Zygmunta III i Konstancji Habsburżanki – pełnoplastyczne figury personifikacji cnót i bohaterów – podczas napraw zastąpiono nowymi, a oryginalne fragmenty Józef Łepkowski przekazał do Gabinetu Archeologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego i obecnie znajdują się w Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Fragmenty sarkofagu tam przechowywane opatrzono oryginalnymi papierowymi nalepkami z napisem atramentem z datą 1874 i określeniem, z którego sarkofagu pochodzą, oraz informacją, że figury zastąpiono nowo odlanymi⁴².

⁴¹ B. Łepkowska, *Ludwik Łepkowski (1829–1905) i jego działalność na polu sztuki. Zarys bibliograficzny*, Kraków 2006, s. 16–19; J. Białynicka-Birula, *Łepkowski Ludwik [w:] Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.)*, red. J. Derwojed, Warszawa 1993, t. V, s. 164–165.

⁴² Zespół tworzą figury Saula (nr inw. 17164) i Judy Machabeusza (nr inw. 17165) z trumny Zygmunta III oraz Caritas (nr inw. 5934) z trumny Konstancji Habsburżanki, publikowane: *Wawel 1000–2000. Katalog wystawy jubileuszowej*, Kraków 2000, t. I, s. 198–199, poz. kat. 171 i 172, noty oprac. B. Frontczak; *Imagines potestatis. Insignia władzy w Królestwie Polskim i Zakonie Niemieckim: katalog wystawy w Muzeum Zamkowym w Malborku 8 czerwca–30 września 2007 roku*, red. J. Trupinda, Malbork 2007, s. 210–213, poz. I.20, 21 i I.22, noty oprac. B. Frontczak; wzmiankowane: K.J. Czyżewski, noty: *Sarkofag Zygmunta III Wazy i Sarkofag Konstancji Austriaczki [w:] Gdańsk dla Rzeczypospolitej w służbie Króla i Kościoła*, Warszawa 2001, s. 214–216 oraz niepublikowane: postać męska w zbroi rzymskiej (Salomon?) (nr inw. 17166; 6482/IV), fragment torsu niepersonifikacji kobiecej (Wiara lub Temperantia?) (nr inw. 7851/IV), fragment kartusza herbowego (korona) (nr inw. 5934/2, 3258/IV) i fragment szaty? (nr inw. 7850/IV) z trumny Zygmunta III oraz personifikacja żeńska (Prudentia lub Temperantia?) (nr inw. 7852/IV) z trumny Konstancji Austriaczki.

II. 3. Sarkofag Zygmunta Augusta, personifikacje Wzroku i Słuchu, rysunek Antoniego Stopy, 1875, Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Teki Łepkowskiego, 1664-II-2

Kolejną restaurację podziemi katedry wawelskiej przeprowadzono w okresie międzywojennym, niestety nie dysponujemy żadnymi materiałami prezentującymi wykonane wówczas naprawy⁴³. Dopiero ostatnio prowadzone prace konserwatorskie zostały udokumentowane według współczesnych standardów⁴⁴.

Merytoryczny nadzór nad pracami w Grobach Królewskich sprawował profesor Józef Łepkowski – z jego inicjatywy powstała dokumentacja rysunkowa. Działalność Łepkowskiego była wielokrotnie przedmiotem zainteresowania badaczy, którzy podkreślali jego ogromne zasługi dla ewidencjonowania i dokumentowania zabytków. W 1850 roku

⁴³ Jedynym źródłem informacji są teksty nadzorującego prace ks. Tadeusza Kruszyńskiego: T. Kruszyński, *Roboty restauracyjne w katedrze na Wawelu*, cz. 1, „Rocznik Krakowski” 1923, t. 22, s. 143–144; *ibidem*, 1924, cz. 2, t. 23, s. 163–164; *idem*, *Sarkofag Anny Jagiellonki, żony wielkiego Batoiego w grobach królewskich na Wawelu*, „Kurier Literacko-Naukowy” 1932, nr 7, s. 7–9; *idem*, *Sarkofag Zygmunta Augusta...*, s. 1–2.

⁴⁴ Dokumentacja autorstwa Agnieszki i Tomasza Trzósów jest przechowywana w Archiwum Zamku Królewskiego na Wawelu.

Łepkowski został powołany na członka Komitetu Archeologicznego Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, który miał tworzyć Muzeum Starożytności Krajowych. W tymże roku Towarzystwo opublikowało *Odezwę Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Jagiellońskim połączonego w celu archeologicznych poszukiwań, wraz ze skazówką mogącą posłużyć za przewodnika w poszukiwaniach tego rodzaju – skazówka stanowiła połączenie kwestionariusza inwentaryzacyjnego ze skróconym studium badawczo-konserwatorskim*⁴⁵. Miała ona na celu – jak wskazywał później Łepkowski – „nauczenie ogółu, co jest właściwie zabytkiem sztuki i przeszłości zasługującym na poszanowanie i naukowe studium”⁴⁶.

Warto choćby wspomnieć o czynnym udziale Józefa Łepkowskiego w działaniach inwentaryzacyjno-konserwatorskich na terenie Krakowa, szeroko prowadzonych po tragicznym pożarze miasta w 1850 roku. Od 1851 roku był przewodniczącym Komisji Restauracji Pomników. W 1873 roku został rządowym konserwatorem zabytków sztuki dla Krakowa i Galicji Zachodniej⁴⁷.

Wielokrotnie wypowiadał się na temat dokumentacji zabytków na ziemiach polskich i konieczności prowadzenia prac inwentaryzacyjnych. W referacie wygłoszonym na posiedzeniu Towarzystwa Naukowego Krakowskiego w listopadzie 1862 roku zatytułowanym *O poszanowaniu zabytków ojczyznej przeszłości* postulował konieczność stworzenia podstaw inwentaryzacji, podkreślając jednocześnie szczególne znaczenie, jakie ma znajomość ojczyznych pamiątek historycznych w pozbawionym państwowości kraju. Pisał:

W tem właśnie leży różnica w kierunku badań archeologicznych przez nasz podejmowanych oddział, a tych prac, jakie wychodzą z francuzkich i niemieckich naukowych towarzystw. Im wolno rozdzielać siły na drobiazgowie studia; kiedy nam głównie i przedewszystkiem chodzi o gromadzenie w narodowe ognisko i tych iskierkę życia, co się w ojczyznych grobach ukryły. Sąsiadom wolno analizować przeszłość, czyniąc na niej niby na trupie naukowe experymenta; nam zaś tylko ją ożywiać i wskrzeszać potrzeba, aby nie utonąć w tych miałkich sprzeczkach, gdzie najczęściej na nawie hipotezy, żagle swoje naukowa pycha rozdyma⁴⁸.

Łepkowski interesował się również najstarszymi dziejami ziem polskich, prowadząc badania archeologiczne. Jako badacz „naukę o starożytnościach” pojmował kompleksowo, w polu jego zainteresowań znajdowały się zarówno zabytki prehistoryczne, średniowieczne, jak i nowożytne⁴⁹.

⁴⁵ Tekst opracowany pod kierunkiem Karola Kremera, *vide* J.A. Ostrowski, *Józef Aleksander Łepkowski (1826–1894)*, „Opuscula Musealia” 1996, z. 8, s. 10.

⁴⁶ M. Woźny, *XIX-wieczne instrukcje inwentaryzacji zabytków w Europie Środkowo-Wschodniej*, <http://visualheritage.eu/portfolio/xix-wieczne-instrukcje-inwentaryzacji-zabytkow-w-europie-srodkowo-wschodniej/> [dostęp: 30.10.2020].

⁴⁷ B. Szmygin, *Kształtowanie koncepcji zabytku a doktryny konserwatorskie w Polsce w XX wieku*, Lublin 2000; P. Dobosz, A. Gaczoł, *80-ta rocznica utworzenia krajowego urzędu konserwatorskiego w Krakowie*, „Ochrona Zabytków” 1994, nr 47, z. 3–4, s. 323–346.

⁴⁸ Referat publikowany w „Biblioteka Warszawska” 1863, t. 1, s. 127. Podobne wnioski w tekście: J. Łepkowski, *Inwentarz zabytków sztuki i przeszłości*, „Biblioteka Warszawska” 1863, t. 1, s. 169–172.

⁴⁹ J.A. Ostrowski, *op. cit.*, s. 10–14; M. Gedl, *Józef Łepkowski* [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota księga wydziału historycznego*, red. J. Dybiec, Kraków 2000, s. 31–37; B. Antoniewicz-Goraj, *Między*

Szczególną wagę uczony przywiązywał do prac dokumentacyjnych, prowadzonych często przy udziale brata Ludwika jako rysownika dokumentalisty. Wydaje się, że owa uważność, jaką Józef Łepkowski nabył jako inwentaryzator, była jedną z przyczyn powstania tak szczegółowej dokumentacji rysunkowej podczas prac naprawczych przy sarkofagach królewskich. Rysunki z wielką starannością odnotowujące wszystkie szczegóły stanowią nieocenione źródło ikonograficzne, ukazujące wygląd sarkofagów po przeprowadzonych wówczas naprawach.

Od 2015 roku, kiedy to poddano renowacji sarkofag Stefana Batorego, pracownia Agnieszki i Tomasza Trzosów prowadziła kompleksową konserwację i renowację metalowych sarkofagów królewskich z krypty katedry na Wawelu. Prace – od 2016 roku finansowane przez Społeczny Komitet Ochrony Zabytków Krakowa (od 2017 roku jako projekt kluczowy) – zostały zakończone w czerwcu 2020 roku⁵⁰. W 2016 roku konserwowano trumny Anny Jagiellonki i Zygmunta Augusta; w 2017 roku – Barbary Zapolyi, Anny Habsburżanki, Aleksandra Karola Wazy i dziecięcą Anny Marii Wazówny; w 2018 roku – Zygmunta III, Konstancji Habsburżanki, Marii Ludwiki oraz dziecięce: Jana Alberta i Jana Zygmunta; w 2019 roku – Władysława IV i Cecylii Renaty; w pierwszej połowie 2020 roku wykonano konserwację sarkofagu Augusta II i dwóch dziecięcych – Zygmunta Kazimierza i Anny Izabeli.

Podczas obecnej – dokonywanej po niemal 150 latach – konserwacji przechowywane w Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego rysunki dokumentacyjne stanowiły bezcenne źródło informacji. Szczegółowa analiza zachowanej dokumentacji, ukazującej stan utrzymania obiektów z lat 70. XIX wieku, oraz innych źródeł ikonograficznych w połączeniu z badaniami materiałowymi pozwoliły na rekonstrukcję brakujących detali oraz pierwotnej kolorystyki – wówczas znacznie lepiej widocznej i udokumentowanej. Od początku trwania programu renowacji sarkofagów królewskich nawiązano ścisłą współpracę interdyscyplinarną, dzięki której w wyniku połączenia teoretycznej wiedzy historyka sztuki, kwerend archiwalnych oraz warsztatu konserwatora możliwe było ustalenie istotnych szczegółów.

Po ukończonych pracach renowacyjnych najbardziej spektakularne zmiany zaszły w wyglądzie sarkofagów Zygmunta Augusta i Anny Jagiellonki. Dzięki dokładnej analizie rysunków z dokumentacji Józefa Łepkowskiego i wspomnianych prac Michała Stachowicza oraz badaniom konserwatorskim możliwe było przywrócenie pierwotnego kształtu (w wypadku sarkofagu Zygmunta Augusta) oraz powrót na właściwe miejsce zamienionych podczas napraw elementów⁵¹.

Sarkofag Zygmunta Augusta był naprawiany w 1868 roku przez Antoniego Hutlauer'a i Rudolfa Glixellego⁵². Poważnie nadwerżoną konstrukcję sarkofagu wówczas usunięto, a skorodowane brzegi cynowych burt trumny przycięto, nadając im nowy kształt, i przybito

---

teorią a praktyką. Aktywność Józefa Łepkowskiego w dziedzinie konserwacji zabytków, „Wiadomości Konserwatorskie” 2005, nr 17, s. 14–24.

⁵⁰ Autorka współpracowała z konserwatorami, prowadząc kwerendy i wspierając przygotowywaną dokumentację, brała również udział w komisjach konserwatorskich.

⁵¹ K. Kolendo-Korczak, A. Trzos, *Cynowe sarkofagi Zygmunta Augusta i Anny Jagiellonki. Konserwacja i restauracja, historia, wymowa ideowa*, „Ochrona Zabytków” 2018, nr 2, s. 76–87.

⁵² T. Kruszyński, *Sarkofag Zygmunta Augusta...*, s. 1; A. Witko, *op. cit.*, s. 98.

II. 4. Sarkofag Zygmunta Augusta, bok krótki, fragment ryciny Fryderyka Krzysztofa Dietricha wg rysunku Michała Stachowicza, *Monumenta Regum Poloniae Cracoviensia*. Fot. Biblioteka cyfrowa Polona, domena publiczna

II. 5. Sarkofag Zygmunta Augusta, bok krótki, rys. Antoni Stopa, 1875, Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Teki Łepkowskiego, 1664-II-4

gwoździami do drewnianej skrzyni, w której bezpośrednio umieszczono szczątki⁵³. Przytwierdzenie blach bezpośrednio do drewnianej konstrukcji, która pod wpływem wilgoci i temperatury rozszerzała się i kurczyła na przemian, stanowiło poważne zagrożenie dla elementów metalowych (podczas kolejnej naprawy w 1929 roku po raz kolejny wymieniono drewnianą skrzynię, do której przytwierdzono blachy burt, dno oraz wieko).

Przy porównaniu wspomnianych rysunków Stachowicza⁵⁴ oraz akwareli przechowywanej w Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, ukazującej stan krypty przed pracami

⁵³ T. Kruszyński, *Sarkofag Zygmunta Augusta...*, s. 1.

⁵⁴ Cf. przyp. 3.

II. 6. Sarkofag Zygmunta Augusta, stan po konserwacji w 2016 roku. Fot. A. Trzos

z lat 1874–1875⁵⁵, oraz akwareli sygnowanych przez Antoniego Stopę w 1875 roku, wykonanych już po naprawach, dokładnie widać inny kształt sarkofagu królewskiego⁵⁶ (il. 4 i 5). Wcześniejsze źródła wyraźnie ukazują prostopadłościenną skrzynię, akwarele Stopy zaś sarkofag o „trumiennym” kształcie z romboidalnymi ścianami. Mimo opisywanych wcześniej przekłamań na rysunkach Stachowicza należy uznać, że kształt został oddany wiernie. O zmianie kształtu świadczą również ślady przycięcia blach, wyraźnie widoczne po rozłożeniu sarkofagu na części w warsztacie konserwatorskim.

Analiza wspomnianych rysunków pozwoliła też na ustalenie, że umieszczony pierwotnie na wieku sarkofagu Zygmunta Augusta kartusz przeniesiono na sarkofag Anny Jagiellonki, wskutek czego na sarkofagu królowej znalazły się dwa kartusze herbowe⁵⁷. Dowodzi to znacznych przekształceń, jakim poddali sarkofag naprawiający go rzemieślnicy. Ustalenia te przyczyniły się do podjętej przez komisję konserwatorską decyzji o przywróceniu pierwotnego wyglądu obu obiektów podczas restauracji. Działania takie były możliwe dzięki połączeniu analizy odnalezionych źródeł ikonograficznych z badaniami prowadzonymi przez konserwatorów (il. 6).

⁵⁵ Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Teki Łepkowskiego, 1649-II.

⁵⁶ *Ibidem*, 1644-II-1, 1644-II-2, 1644-II-3, 1644-II-4.

⁵⁷ *Ibidem*, 1666-II-5.

II. 7. Sarkofag Konstancji Habsburżanki, stan przed konserwacją. Fot. A. Trzos

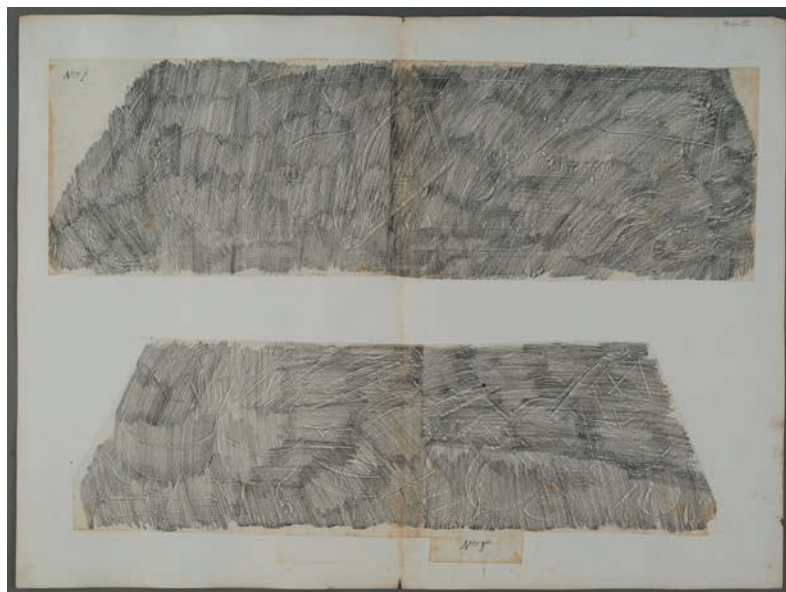

II. 8. Sarkofag Konstancji Habsburżanki, akwarela, Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Teki Łepkowskiego, 1656-II-5

II. 9. Sarkofag Konstancji Habsburżanki, stan po konserwacji w 2018 roku. Fot. A. Trzos

II. 10. Sarkofag Zygmunta III, frotaż dekoracji wieka, Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Teki Łepkowskiego, 1622-II-4

II. 11. Sarkofag Zygmunta III, stan po konserwacji w 2018 roku. Fot. A. Trzos

Na większości obiektów warstwa malarska zachowała się jedynie częściowo, dlatego poważnym problemem, z jakim mierzono się podczas prac konserwatorskich, było odtworzenie pierwotnej polichromii sarkofagów. Oprócz analizy zachowanych fragmentów polichromii oraz badań chemicznych próbek pigmentów nieocenionym źródłem ikonograficznym były akwarele wykonane podczas prac prowadzonych pod kierunkiem Józefa Łepkowskiego. Wykorzystanie informacji pochodzących z tych źródeł pozwoliło na odtworzenie pierwotnej polichromii.

Za przykład mogą tu posłużyć sarkofagi Zygmunta III oraz Konstancji Habsburżanki. Sarkofag Zygmunta III jest dekorowany płycinami ze scenami wielkich zwycięstw monarchy – bitwy pod Chocimiem i zdobyciem Smoleńska, królowej Konstancji zaś – wicią roślinną z kwiatami. Na sarkofagu Zygmunta III polichromia zachowała się jedynie częściowo, a na trumnie królowej stała się niemal niewidoczna. Dekoracyjna więc z kwiatami pokrywająca sarkofag królowej przed konserwacją była monochromatyczna,

w ciemnoszarym odcieniu pokrytej tlenkami cyny. Porównanie XIX-wiecznej dokumentacji⁵⁸ z zachowaną śladowo, uwidoczną po odczyszczeniu warstwą polichromii oraz badania chemiczne pozwoliły na rekonstrukcję pierwotnej kolorystyki tych obiektów (il. 7–9).

Wiek sarkofagów wazowskich – Zygmunta III, Konstancji Habsburżanki oraz Aleksandra Karola – ozdobiono rytowaną dekoracją. Na podstawie sporządzonych w latach 70. XIX wieku frotazy oraz wykonanego wówczas przerysu najmocniej uszkodzonej przez korozję dekoracji figuralnej wieka sarkofagu Aleksandra Karola Wazy udało się zrekonstruować niezachowane fragmenty dekoracji (il. 10 i 11).

Od początku trwania programu renowacji sarkofagów wawelskich autorka ściśle współpracuje z konserwatorami. Dzięki wykorzystaniu XIX-wiecznych rysunków inwentaryzacyjnych, a także innych źródeł archiwalnych pozyskanych w wyniku kwerend, będących wynikiem pracy historyka sztuki, oraz ustaleń i badań materiałowych stanowiących rezultat prac konserwatorów udało się zrekonstruować ubytki, zidentyfikować dodane wtórnie elementy, a nawet przywrócić zmienioną w wyniku napraw formę sarkofagu Zygmunta Augusta. Wyniki tej współpracy dowodzą obustronnych korzyści płynących ze współpracy historyka sztuki i konserwatora dzieł sztuki. Przynosi ona nie tylko wymierne korzyści, ale również niezwykłą satysfakcję, kiedy ustalenia, które zwykle pozostają czysto teoretyczne, są wykorzystywane w praktyce, a wyniki badań i kwerend znajdują zastosowanie przy rekonstrukcji elementów zabytku. Rezultaty tej pracy stanowią dobitnie o konieczności tworzenia jak najdokładniejszej dokumentacji obiektów zabytkowych – bez wykonanych niemal 150 lat temu z inicjatywy profesora Józefa Łepkowskiego rysunków dzisiejsze działania nie byłyby możliwe.

Bibliografia

- Antoniewicz-Goraj B., *Między teorią a praktyką. Aktywność Józefa Łepkowskiego w dziedzinie konserwacji zabytków*, „Wiadomości Konserwatorskie” 2005, nr 17, s. 14–24.
- Białynicka-Birula J., *Łepkowski Ludwik [w:] Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.)*, red. J. Derwojed, Warszawa 1993, t. V, s. 164–165.
- Czyżewski K.J., *Sarkofag Konstancji Austriaczki [w:] Gdańsk dla Rzeczypospolitej w służbie Króla i Kościoła*, Warszawa 2001, s. 214–215.
- Czyżewski K.J., *Sarkofag Zygmunta III Wazy i Sarkofag Konstancji Austriaczki [w:] Gdańsk dla Rzeczypospolitej w służbie Króla i Kościoła*, Warszawa 2001, s. 216.
- Dobosz P., Gaczoł A., *80-ta rocznica utworzenia krajowego urzędu konserwatorskiego w Krakowie*, „Ochrona Zabytków” 1994, nr 47, z. 3–4, s. 323–346.
- Frontczak B., *Caritas – figura z sarkofagu królowej Konstancji Austriaczki* (nota katalogowa) [w:] *Imagines potestatis. Insignia władzy w Królestwie Polskim i Zakonie Niemieckim: katalog wystawy w Muzeum Zamkowym w Malborku 8 czerwca – 30 września 2007 roku*, red. J. Trupinda, Malbork 2007, s. 213.
- Frontczak B., *Caritas – figura z sarkofagu królowej Konstancji Austriaczki* (nota katalogowa) [w:] *Wawel 1000–2000. Katalog wystawy jubileuszowej*, Kraków 2000, t. I, s. 199.
- Frontczak B., *Saul i Juda Machabeusz – figury z sarkofagu króla Zygmunta III Wazy* (noty katalogowe) [w:] *Imagines potestatis. Insignia władzy w Królestwie Polskim i Zakonie Niemieckim:*

⁵⁸ *Ibidem*, 1656/II 1–6 (trumna Konstancji Habsburżanki), 1623/II 1–5 (trumna Zygmunta III).

- katalog wystawy w Muzeum Zamkowym w Malborku 8 czerwca – 30 września 2007 roku*, red. J. Trupinda, Malbork 2007, s. 210–212.
- Frontczak B., *Saul i Juda Machabeusz – figury z sarkofagu króla Zygmunta III Wazy* (noty katalogowe) *Wawel 1000–2000. Katalog wystawy jubileuszowej*, Kraków 2000, t. I.
- Gedl M., *Józef Łepkowski* [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota księga wydziału historycznego*, red. J. Dybiec, Kraków 2000, s. 31–37.
- Janczyk A., *Saturnina Świerzyńskiego wnętrza katedry wawelskiej*, „*Studia Waweliana*” 2000–2001, nr 9–10, s. 221–229.
- Katalog rysunków architektonicznych ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej*, oprac. P. Hordyński, Warszawa 1989.
- Kolendo-Korczak K., *Sarkofag Stefana Batorego i jego wzory graficzne, czyli „Res gestae regi Stephani”*, „*Biuletyn Historii Sztuki*” 2013, t. LXXV, nr 4, s. 641–670.
- Kolendo-Korczak K., Trzos A., *Cynowe sarkofagi Zygmunta Augusta i Anny Jagiellonki. Konserwacja i restauracja, historia, wymowa ideowa*, „*Ochrona Zabytków*” 2018, nr 2, s. 61–106.
- Kruszyński T., *Roboty restauracyjne w katedrze na Wawelu*, cz. 1, „*Rocznik Krakowski*” 1923, t. 22, s. 143–144.
- Kruszyński T., *Roboty restauracyjne w katedrze na Wawelu*, cz. 2, „*Rocznik Krakowski*” 1924, t. 23, s. 163–164.
- Kruszyński T., *Sarkofag Anny Jagiellonki, żony wielkiego Batorego w grobach królewskich na Wawelu*, „*Kurier Literacko-Naukowy*” 1932, nr 7, s. 7–9.
- Kruszyński T., *Sarkofag Zygmunta Augusta w grobach królewskich na Wawelu*, „*Kurier Literacko-Naukowy*” 1931, nr 50, s. 1–2.
- Lewińska B., „*Teki Józefa Łepkowskiego*” w *zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego*, „*Opuscula Musealia*” 1996, z. 8, s. 56–59.
- Łepkowska B., *Ludwik Łepkowski (1829–1905) i jego działalność na polu sztuki. Zarys bio-bibliograficzny*, Kraków 2006.
- Łepkowski J., *Inwentarz zabytków sztuki i przeszłości*, „*Biblioteka Warszawska*” 1863, t. 1, s. 169–172.
- Łepkowski J., *O poszanowaniu zabytków ojczystej przeszłości*, „*Biblioteka Warszawska*” 1863, t. 1, s. 122–131.
- Michalczyk Z., *Szkicownik Michała Stachowicza oraz nieznanne materiały dotyczące Gabinetu Historycznego Jana Pawła Woronicza i „Monumenta Regum Poloniae Cracoviensia”*, „*Studia Waweliana*” 2009, t. 14, s. 105–130.
- Michałowska M., *Słownik terminologiczny włókiennictwa*, Warszawa 1995.
- Mydlarz J., *Antoni Stopa – makowski artysta*, „*Rocznik Babiogórski*” 2012, t. 13, s. 61–76.
- Ostrowski J.A., *Józef Aleksander Łepkowski (1826–1894)*, „*Opuscula Musealia*” 1996, z. 8, s. 10.
- Plan grobów królewskich na Wawelu*, druk, drukarnia Czasu, Kraków 1876.
- Rożek M., *Groby królewskie w Krakowie*, Kraków 1977.
- Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.)*, red. K. Mikocka-Rachubowa, M. Biernacka, t. 6, Warszawa 1993.
- Szmygin B., *Kształtowanie koncepcji zabytku a doktryny konserwatorskie w Polsce w XX wieku*, Lublin 2000.
- Witko A., *Nowe urządzenie krypt na Wawelu w latach siedemdziesiątych XIX wieku*, „*Studia Waweliana*” 1992, t. 1, s. 97–108.
- Woźny M., *XIX-wieczne instrukcje inwentaryzacji zabytków w Europie Środkowo-Wschodniej*, <http://visualheritage.eu/portfolio/xix-wieczne-instrukcje-inwentaryzacji-zabytkow-w-europie-srodkowo-wschodniej/> [dostęp: 30.10.2020].
- Wójcik W.A., *Stopa Antoni* [w:] *Polski słownik biograficzny*, Warszawa 2006, t. 44, s. 110–111.
- Żygulski (jun.) Z., *Pamiętki wawelskie w zbiorach puławskich*, „*Studia do Dziejów Wawelu*” 1960, t. 2, s. 26–29.